

cel olayları ve siyasal gelişmeleri izleyerek bunlara dair yazılar yazdı. Bu çalışmalarını üzerine Napoli Üniversitesi'ne bağlı Şarkiyat Enstitüsü'ne davet edildi ve ilmi faaliyetlerini orada sürdürdü. Bu arada *The Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci baskısında ve Şerif el-İdrîsî'nin coğrafya kitabının *Opus Geographicum* ana başlığı altında neşrini planlayan komisyonda görev aldı. Mensubu olduğu Napoli'deki Istituto Universitario Orientale yayın organı *Annales*'nin XIV. sayısını (1964) onun şerefine yapılan çalışmalara ayırdı.

Eserleri. 1. Testi giuridici relativi all' "inzāl" ed altri diritti "in re aliena" nella consuetudine tunisina (Virginia de Bosis ile birlikte, Roma 1917). **2. Apologia dell'islamismo** (Roma 1925; T. trc. Ahmed Reşid [H. Nazım], *İslâmlık*, İstanbul 1946; trc. Ali Kemali Aksüt, *Bir Garpılı Gözile Müslümanlık*, İstanbul 1946; a.e.: *İslâmın Savunması* [haz. Kemaleddin Şenocak], İstanbul 2002; Alm. trc. *Apologie des Islam* [trc. Mustafa Georgy Konieczny, Berlin 1948]; Fr. trc. *Apologie de l'Islamisme* [trc. Maxime Formont, Paris 1926]; *Apologie de l'Islam* [trc. Diah Saba Jazzar, Beyrouth 2002]; İng. trc. *An Interpretation of Islam* [trc. Aldo Caselli, Beirut 1957; Zurich 1980]). **3. Grammatica teorico-pratica della lingua araba** (I-II, Roma 1937-1961). **4. İslâm** (Napoli 1946). **5. Muṭāla'ât 'arabiyyah** (A. Cesàro ile birlikte, Napoli 1951). **6. Grammatica elementare di arabo** (Roma 1951). **7. Arabi (Storia)** (*Civiltà dell'Oriente* içinde, I, Roma 1956). **8. L'İslâm da Maometto al secolo XVI** (*Storia Universale* içinde, Milano 1963). **9. Patriarchal and Umayyad Caliphates** (*Cambridge History of İslâm* içinde, I/3, London 1970). **10. Scritti Scelti di al-Ghazâlî** (R. Rubinacci ile birlikte, Torino 1970). Müellifin ayrıca çeşitli bilimsel dergilerde otuz beş makalesi ve otuz üç kitap tanıtım-tenkit yazısı, *Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci baskısında yirmi dokuz maddesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriḳûn*, Kahire 1980, I, 466; F. Gabrieli, "Laura Vecchia Vaglieri", *Orientalisti del Novecento*, Roma 1993, s. 173-175; a.m.f., "Laura Vecchia Vaglieri", *İslâm, Storia e Civiltà*, sy. 3 (II/2), Roma 1983, s. 111-113; Yahyâ Murâd, *Mu'cemü esmâ'i'l-müsteşriḳîn*, Beyrut 1425/2004, s. 532; "Bibliografia degli scritti di Laura Vecchia Vaglieri", *Annali Istituto Orientale di Napoli*, XIV, Napoli 1964, s. VII-XII; R. Rubinacci, "Ricordo di Laura Vecchia Vaglieri nel primo anniversario della morte (19 Agosto 1989)", *İslâm, Storia e Civiltà*, sy. 33 (IX/2), (1990), s. 165-169.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

VECD

(الوجد)

İradesi dışında sâlikin kalbine ansızın gelip beşerî vasıflarından soyutlanmasına yol açan hal anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "yitiğini bulmak, istediğine kavuşmak, güç yetirmek; aşk ve iştiağ sarhoşluğu içinde kendinden geçmek, yüksek heyecan duymak" anlamlarındaki **vecd** kelimesi tasavvuf terimi olarak "kasıt ve zorlama olmadan Allah'ın bir ihsanı şeklinde sâlike gelen ve onu kendinden geçiren mânevî çarpıntı" (müsâdefe) demektir (Kuşeyrî, s. 190). Hakk'ın varlığını idrak eden ve kalbinde O'ndan başkasına yer vermeyen sâlik bu çarpıntı ile beşerî sıfatlarından sıyrılır. Kur'an-ı Kerim'de müminlerin rablerinden korkarak, derileri ürperek **vecd** ile Kur'an okudukları haber verilmiş (ez-Zümer 39/23), Hz. Peygamber'in ve ashabın Kur'an okurken veya dinlerken yaşadıkları **vecd** hallerine dair birçok rivayet aktarılmıştır (meselâ bk. Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 33). "Gerçek şu ki gözler kör olmaz, lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur" âyetini (el-Hac 22/46) te'vil eden sûfiler kalpte bulunan üzüntü ve sevinç türünden her duygunun kalbin iştimesi, görmesi ve ürpermesi anlamında birer **vecd** olduğunu, **vecdi** Hakk'a yakınlaşma ile gerçekleşen ilâhî emir, vâridât ve tecevlîlerin doğurduğunu, **vecdin** ortaya çıktığı ilk yerin kalp olup kalpten bedeninin bütün organlarına titreme, nâra atma, inleme, derin nefes alma, donup kalma, bayılma, sükûna erme şeklinde sirayet ettiğini, gerçek **vecdin** ileri derecedeki Allah ve peygamber aşkı ile irade sağlamlığından meydana geldiğini belirtmişlerdir (Serrâc, s. 293).

Sûfilere göre dinî duygu ve heyecanlar üç şekilde ortaya çıkar. İrade ile **vecd** gelmeye "tevâcüd", iradesiz **vecd** gelmeye "vecd", **vecdin** en mükemmel şekline "vücüd" (bulma) adı verilir. **Vecdin** ziddi "fakd"dir (elde edilen halin veya dünyevî her türlü şeyin kaybedilmesi). Sûlûk yolculuğu sâlikin niyetiyle başlar (kusûd), niyeti sâlim olan derviş kendisine ilâhî vâridâtın gelmesini bekler (vürûd); bu bekleme esnasında ya **tevâcüd** talep eder veya doğrudan **vecd** haline girer. Vâridâtın gelmesini müşahede hali takip eder. Müşahedenin neticesi Hakk'ı bulmaktır (vücüd). Hakk'ı bulan sûfide (vâcid) ya fenâ (mahv) ya da

bekâ (sahv) halleri ortaya çıkar. Bu hallerin üstünlüğü meşreplerdeki zevklere göre değişir. Mahvdan sonra sahva gelen sâlik artık Hak ile hareket etmektedir.

Serrâc **vecd** ehlini vâcid ve mütevâcid diye ikiye ayırır. Vâcidler üç gruptur: ilk gruptakilerde **vecd** bulunmakla birlikte bazı zamanlarda nefsânî duygular kişinin halini değiştirebilir. İkinci gruptaki **vecd** ehli kulaklarına gelen seslerin ya da akıllarına düşen ince mânaların tesiriyle **vecd** kapılırlar, fakat bu hal geçicidir. Üçüncü gruptakilerin **vecdi** devamlıdır, çünkü onlar fenâ halindedir. **Vecd** olgunluğuna ermemiş kimsenin **vecdi** talep etmesine ve bu talebinin gereğini külfet ve zorlama ile yerine getirmesine **tevâcüd** denir. Serrâc'a göre **tevâcüd** ehli (mütevâcid) üç gruptur. Birinci gruptakiler kendilerini zorlayarak **vecd** ehline benzemeye çalışan, oyun ve eğlence düşkünü değersiz kimselerdir (mütekellifler). İkinci gruptakiler, kendilerini meşgul eden her türlü dünyevî ilgi ve engelleri arkalarına atıp güzel hallere sahip olmaya çalışanlardır (müteşebbihler). Bunlar, "Azap gören, sıkıntı çeken kimselerin yanına girdiğiniz zaman ağlayın; eğer ağlayamıyorsanız kendinizi zorlayarak ağlar gibi yapın" hadisi uyarınca (Buhârî, "Enbiyâ", 17) **vecd** erişmek için gayret sarfedenlerdir. Gazzâlî'ye göre riyakâr olan ilk grubun **tevâcüdü** kınanmıştır, ikincilerin **tevâcüdü** makbuldür. Zira bu **tevâcüd**le ulaşılan **vecd** hali sâlikte bir tabiat ve âdet haline gelir. Üçüncü gruptakiler hal ve gönül ehli kişiler olup **vecd**de davet edilenler zümresindedir. Her ne kadar iradeleriyle hakikate erseler de organları üzerine hâkimiyet kuramadıklarından **tevâcüd** haline geçmez, bu hali taşımada zaaf gösterdiklerinden sarsılıp titremeye başlarlar. Bunların **tevâcüdü** rahatlamak ve teselli bulmak içindir (*Lüma'*, s. 295-296; *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, II, 408).

İbnü'l-Arabî **tevâcüdün** kazanılmış bir şey, **vecdin** ise kalbe ansızın gelen Allah vergisi bir hal olduğunu, bu sebeple **tevâcüde** itimat edilemeyeceğini, eğer **vecd** sûretinde görünürse **tevâcüd** ehlinin yalancı, ikiyüzlü ve Allah yolunda nasibi bulunmayan kimselerden sayılacağını söyler. **Tevâcüd** halindeki kimse, içinde yer aldığı cemaattaki gerçek **vecd** ehline hal ve ya makam sahibi olmadığını, **vecd** halinin kendisine gelmediğini, **tevâcüde** bulunduğunu itiraf ederse dürüst davrandığından dolayı bu **tevâcüdü** geçerli kabul edilebilir. Bununla birlikte **tevâcüdün** terki evlâdır (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 535-

536). İbnü'l-Arabî'ye göre vahiy peygamberlere ansızın geldiği gibi vecd de kendisini mahlûkattan soyutlayan kimseye âniden tesadüf ve hücum eden bir haldir. İbnü'l-Arabî vecd ehlinin konuşan herkesin sözünü Hak'tan dinlediğini, bu anlamda vecd halini tecrübe eden kimsenin semâ halinde bulunduğunu, nağmeli veya nağmesiz işittiği her şeyin bir olduğunu, semâ halinde iken kendisine gelen ilâhî bir emirle gaybet ve istiğrak haline girdiğini, bu halin vecd ehlini duyu ile idrak edilen her şeyden alıkoyduğunu söyler (a.g.e., II, 537). Bu bağlamda sûfilerin çoğunluğu vecd halinde iken hareketsizliğin (sükûn) hareketten daha üstün olduğunu söylemiştir. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî'nin ter-tip ettiği semâ meclisinde dervişleri vecdin etkisiyle semâ yaparken kendisinin bundan niçin sarfınazar ettiği sorulduğunda, "Dağları görüyorsun ve onları hareketsiz zannediyorsun, halbuki onlar bulutlar gibi geçip gitmektedir" âyetiyle (en-Neml 27/88) cevap vermesi bunun örneklerindedir. Bununla birlikte vecdin galebesiyle fiillerini kontrol altına alamayan sâlikin hareket ve hareketsizlikten bigâne olduğu ileri sürülmüştür.

Hücvîrî'ye göre vecdin keyfiyeti vahiy süreci gibi dile getirelemeyen bir durumdur. Çünkü vecd talep edenle edilen, sevenle sevilen arasında bir sır olup ancak tecrübeyle kazanılan bir müşahede zevki ve neşesidir (Keşfü'l-mahcûb, s. 567). İbnü'l-Arabî, vecdin ancak tezkiye edilmiş bir nefse ve tasfiye edilmiş bir kalbe beklenmedik bir şekilde geleceğini söyler. Vecd sâlikte kabz-bast, heybet-üns, cem'-fark, gaybet-huzur gibi mânevî haller ve değişimler meydana getirir. Vecdin birbiri ardınca vuku bulup sâlikin bütün varlığını kaplamasına "galebe" denir. Vecd geçici, galebe kalıcı bir haldir. Vecd, cezbe ve istiğrak birbirine yakın hallerdir. Vecdde kısmen de olsa kulun gayretinin bir payı söz konusudur. Cezbe vecdde göre daha güçlüdür ve tamamen Allah vergisidir. Sûfilere göre vecd sâlikin halleri arasında kabul edilirken istiğrak sülûkünü tamamlamış ve velâyet mertebesine ulaşmış kişi için söz konusu edilir. Hakk'ın velîsi olan kimse bazan ilâhî muhabbetin istilâsı altında sevgilinin müşahedesinde kendini kaybederken (gaybet) bazan da ilâhî bir cezbe ile fenâ haline erer ve Hakk'ın zâtında boğulur. Bu hal kişinin kendi beşerî varlığından sıyrılıp Hak ile birlik (vahdet) halini yaşamasıdır (İsmâil Rusûhî Ankaravî, s. 438-439).

Tasavvuf kaynaklarında vecdde hâkim olunup olunamayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kuşeyrî bazı sûfilerin vecdlerine hâkim olabildiklerini, bir mecliste iseler diğerlerine saygı gösterdikleri veya onlardan çekindikleri için vecdlerini tuttuklarını, bunun bir keramet sayıldığını belirtir. İbnü'l-Arabî ise vecdin kontrol altına alınamayacağını söyler. Vecdin sâlik tarafından kontrol edilememesinin sebeplerinden biri de bir anda meydana gelmesidir. Vecdin kısa süreli oluşu Allah'ın kuluna yönelik şefkat ve merhametinin eseridir. Zira vâridât ve tecellilerin kulun takat getiremeyeceği kadar güçlü ve sürekliliği olması kulu dünyevî ve uhrevî vazifelerinden alıkoyabilir. Ebü'l-Hüseyn en-Nûrî, "Vecd özlüm, şevk ve iştiyak sebebiyle insanın sırrında meydana gelen bir alevdir, içine vecd ateşi düşen kimsenin vücudu sevinçten veya üzüntüden sallanmaya başlar" sözüyle vecd halindeki temel etkenin vârit olduğunu ifade eder. Belli zamanlarda okunan virdler, belli sayılarda yapılan ibadet ve zikirler vecdî besleyen vâritler kabilindedir. Ebü Ali ed-Dekkâk'a göre vâridât virdlerin neticesinde gelir. "Virdi olmayanın vâridi olmaz" sözü sûfiler arasında sıkça kullanılmıştır. Vecdin nihayeti vücûd mertebesidir ki Hakk'ı bulmaktır. Sâliklerin vecdlerinde Hakk'ın bulunuşu ve müşahede edilmesi onların istidatlarına göre değişir. Vecd bu istidada bağlı olarak farklılık gösterirken istidat farklılığı da ilâhî isimlerin hükümlerinin farklılığından kaynaklanır. Bu hükümler bir sınırlılık gerektirdiğinden vecdde Hakk'ın bulunması Hakk'ın çeşitli sûretlerle vecd sahibine tecellisiyle gerçekleşir. Ancak bu sûretin bilinmesi belli bir marifet seviyesine erişmeyi gerektirir (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, II, 538).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-¹Arab, "vcd" md.; Serrâc, Lûma': İslâm Tasavvufu (trc. H. Kâmil Yılmaz), İstanbul 1996, s. 293-305; Kelâbâzî, Taarruf (Uludağ), s. 169-170; Kuşeyrî, Risâle (Uludağ), s. 189-192; Hücvîrî, Keşfü'l-mahcûb (Uludağ), s. 567-570; Hâce Abdullah el-Herevî, Menâzilü's-sâirîn: Tasavvufu Yüz Basamak (trc. Abdurrezzak Tek), Bursa 2008, s. 123, 291; Gazzâlî, İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn, Beyrut 1992, II, 408; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el-Fütühâtü'l-Mekkiyye, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 535-538; İsmâil Rusûhî Ankaravî, Minhâcü'l-fukarâ: Mevlevî Âdâb ve Erkânı, Tasavvuf İstihlâları (haz. Safi Arpağuş), İstanbul 2008, s. 411-413, 438-439; Seyyid Mustafa Râsim Efendi, Tasavvuf Sözlüğü: İstihlâhât-ı İnsân-ı Kâmil (haz. İhsan Kara), İstanbul 2008, s. 1181-1182; Kadir Özköse, "Tasavvufî Tecrübeye Sâlikin Kendinden Geçme Durumu: Vecd", Tasavvuf, sy. 18, Ankara 2007, s. 65-85.

VECHÛ'İ-HAK

(وجه الحق)

Bir şeye varlık ve gerçeklik kazandıran Hakk'ın yüzü anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte "yüz, çehre, zât" gibi anlamlara gelen vech Kur'ân-ı Kerim'de Allah veya rab kelimeleriyle tamlama halinde (vechu'llah, vechü rab) kullanılmıştır (el-Bakara 2/115, 272; er-Ra'd 13/22; el-Kasas 28/88; er-Rûm 30/38, 39; er-Rahmân 55/27; el-İnsân 76/9). Müfessirler "Allah'ın/rabbin yüzü" mânasındaki bu ifadeyi müteşabihattan kabul etmiş ve "Allah'ın zâtı, kendisi, varlığı, muradı, rızası, hoşnutluğu ve kiblesi" gibi mânalar vermiştir.

Gazzâlî'ye göre varlık iki türdür; biri kendi kendine, diğeri başkası sayesinde var olan varlıktır. Başkası sayesinde varlık kazanan varlık aslı itibarıyla yoktur, hiçtir. Hakiki varlık ise sadece Allah'ın varlığıdır. Gazzâlî, "Allah'ın vechinden başka her şey yok olacaktır" meâlindeki âyeti (el-Kasas 28/88), "Allah'tan başka her şey ezelde de ebedde de zaten yoktur" şeklinde yorumlamıştır (Mişkâtü'l-¹envâr, s. 55, 56, 92). Hak'tan başka bütün varlıklar varlıklarını Allah'tan aldıkları için varlıklarını mecazi ve iğretidir. Her şeyin biri kendine, diğeri rabbine bakan iki yüzü vardır. Kendine dönük yüzü bakımından yokluktan ibaret bulunan eşya Allah'ın vechine dönük yüzü bakımından mevcuttur. Şu halde mevcut olan sadece Allah ve O'nun vechidir. Bunu kavrayanlar mülkûn Allah'a ait olduğunun (el-Mû'min 40/16) bilincine varmıştır. Allah'la birlik (maiyet) şeklinde hiçbir varlık yoktur, ancak Allah'a tebaiyet yoluyla vardır. Allah bütün varlıktır ve O'ndan başka hiçbir şeyin hüviyeti ve kendi başına varlığı yoktur. Her şeyin varlığı (yüzü) Allah'a yöneliktir. "Nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın vechi oradadır" âyeti (el-Bakara 2/115) bu anlamdadır. Allah'tan başka ilâh bulunmadığı gibi O'ndan başka "O" (hüve) denilebilecek bir şey de yoktur. Bu sebeple "İlâ ilâhe illâ hü" havassın tevhididir (a.g.e., s. 60). Hz. Ali'ye nisbet edilen, "Hiçbir şeye bakmadım ki o şeyden evvel Allah'ı görmemiş olayım" şeklindeki sözü, "Nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın vechi oradadır" âyetiyle açıklayan Gazzâlî, Bâyezîd-i Bistâmî'nin, "Sübhânî mâ a'zame şânî" (Tesbih ederim zâtımı ki şânım ne yücedir) ve Hallâc-ı Mansûr'un "enelhak" (Ben Hakk'ım) şathiyelerini de bu çerçevede yorumlar. İbnü'l-Arabî'ye göre Hak Teâlâ'nın zâtına dönük vechi O'nun ahadiyetidir, eş-